

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
ННІ психології та соціальної роботи
Кафедра загальної, вікової та соціальної психології імені М.А. Скока

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
освітнього ступеня «бакалавр»

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ДОВІРИ В ОСІБ З ОСНОВНИХ
СИБЛІНГОВИХ ПОЗИЦІЙ**

студентки IV курсу, 41 групи
напряму підготовки 053 Психологія

Драч Євгенії Олександрівни

Науковий керівник:

к. пс. н., доцент

Примак Юлія Володимирівна

Оцінка: Національна шкала _____

Кількість балів _____ ECTS _____

Голова ЕК _____

Студентка

(підпис)

Драч Є.О.

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)

Примак Ю.В.

(прізвище та ініціали)

Рецензент

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри загальної, вікової та соціальної психології, протокол № _____ від «____» _____ 2025 року.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри

(підпис)

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНА ДОВІРИ В ОСІБ З ОСНОВНИХ СИБЛІНГОВИХ ПОЗИЦІЙ.....	7
1.1. Феномен довіри в психології: зміст, види, чинники.....	7
1.2. Роль сім'ї у формуванні довіри у дитини.....	12
1.3. Сиблінгова підсистема та основні сиблінгові позиції в батьківській сім'ї.....	16
<i>Висновки до першого розділу.....</i>	<i>21</i>
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВІВ ДОВІРИ В ОСІБ З РІЗНИМИ СИБЛІНГОВИМИ ПОЗИЦІЯМИ.....	22
2.1. Характеристика вибірки та методів емпіричного дослідження.....	22
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження.....	27
2.3. Психологічні рекомендації щодо розвитку довіри.....	40
<i>Висновки до другого розділу.....</i>	<i>42</i>
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46
ДОДАТКИ.....	49

ВСТУП

Актуальність теми. Тема, що була обрана для даного дослідження можемо вважати актуальною з ряду причин. По-перше, довіра є важливим елементом встановлення міжособистісних зв'язків, побудови здорових стосунків та соціальної адаптації індивіда. По-друге, виховання в батьківській сім'ї та сиблінгові ролі, що проєктуються на дітей мають значний вплив на формування психологічних особливостей індивіда, його комунікативність, соціальні навички і настанови, вміння вибудовувати довірчі стосунки та на особистість загалом.

Визначення особливостей прояву довіри у осіб з різними сиблінговими ролями між проявами довіри індивіда та його сиблінговою позицією в сім'ї могло б бути корисним для розробки рекомендацій з виховання дітей; для розробки психологічних програм з покращення комунікативних навичок, гармонізації стосунків та вирішення труднощів з довірою та вибудовуванням міжособистісних стосунків. Отже, дана тема має як наукову, так і практичну значущість.

Об'єктом дослідження виступає феномен довіри.

Предметом дослідження є особливості прояву довіри в осіб з основних сиблінгових позицій.

Метою дослідження є виявлення особливостей прояву довіри в осіб з основних сиблінгових позицій в батьківській сім'ї.

Згідно з поставленою метою було визначено **основні завдання дослідження:**

1) Теоретично проаналізувати такі психологічні феномени, як довіра, її види, властивості, чинники формування, а також вплив виховання (зокрема й такого чинника як сиблінгова позиція) в батьківській сім'ї на розвиток довіри.

2) Емпірично дослідити та проаналізувати особливості прояву довіри в осіб з основних сиблінгових позицій.

3) Запропонувати психологічні рекомендації щодо розвитку довіри в осіб з різними сиблінговими позиціями, враховуючи результати дослідження.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали концептуальні положення вітчизняних дослідників, як І.Балуцький, О.Кихтюк, А.Кульчицька, А.Купрейченко, Р.Левицькі, Т. Федотова щодо поняття довіри, різних теорій та поглядів на цю концепцію. Та положення ряду зарубіжних науковців: М. Ейнсворт, Е. Еріксон, Е. Гідденс, Дж. Роттер, Д. Левіс, Д. Макалістер, Д. Руссо, Н.Луман, Р. Бісс, Р. Шо, Ф.Фукуяма, Л. Хосмер, А. Вейгерт щодо підходів до розуміння поняття довіри та її властивостей, та А. Адлер, У. Тоумен, Ф. Фройд щодо сиблінгових позицій.

Методи дослідження. В ході дослідження було використано комплекс теоретичних (аналіз, узагальнення, класифікація), емпіричних (анкетування авторського варіанту, методики А. Купрійченко «Методика довіри/недовіри особистості до світу, до інших людей, до себе») та математико-статистичних (однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA), апостеріорний аналіз, перехресний аналіз (Crosstabs) з використанням критерію χ^2 , контент-аналіз) методи.

Теоретична значущість дослідження полягає в поглибленні знань і уявлень про психологічну природу довіри як багаторівневої особистісної установки. У роботі узагальнено сучасні теоретичні підходи до розуміння довіри та зв'язком між сиблінговою позицією та рівнем сформованості довіри, що відкриває можливості для подальшого вивчення цього феномена в контексті сімейної динаміки.

Практична значущість дослідження полягає в можливості застосування його результатів у психодіагностичній, консультаційній та освітній практиці. Отримані дані можуть бути корисними для психологів, педагогів та батьків з метою кращого розуміння впливу родинного середовища на формування довіри та для розробки ефективних методик

підтримки особистісного розвитку дитини, а також для подальшого, більш поглибленого дослідження цієї теми.

Структура роботи зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел (23 найменування) та додатків. У першому розділі теоретично розкрито зміст поняття довіри, різних підходів до її розуміння, функцій та особливостей, а також теоретичні поняття про вплив батьківської сім'ї, зокрема такий чинник як порядок народження дітей, на розвиток довіри. У другому розділі розділі міститься опис процедури емпіричного дослідження, отримані результати, їх аналіз та практичні рекомендації. Загальний обсяг роботи становить 58 сторінок, змісто основної частини – 43 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНА ДОВІРИ В ОСІБ З ОСНОВНИХ СИБЛІНГОВИХ ПОЗИЦІЙ

1.1. Феномен довіри в психології: зміст, види, чинники

Довіра — це впевненість у порядності та доброзичливому ставленні з боку іншої особи, з якою індивід перебуває у певних взаєминах. Як соціально-психологічний феномен, довіра проявляється на різних рівнях: на індивідуальному — як віра людини у власні можливості та внутрішню цілісність; на міжособистісному або колективному — як впевненість у надійності іншої людини чи групи; на інституціональному — як довіра до суспільних інституцій або держави загалом; і на універсальному рівні — як загальне відчуття довіри до світу та життєвих процесів [15].

Так, за Е.Еріксоном, базова довіра, довіра до світу формується на ранніх етапах онтогенезу [15]. Базова довіра – це фундамент особистості, фундамент ставлення до себе та інших людей. Це основа для формування позитивного відчуття себе та навколишнього світу, це інтуїтивна впевненість, що все буде гаразд, це вміння просити та приймати допомогу інших людей. Якщо цього немає, то формується недовіра, і як наслідок, відхід у себе, відчуженість, людині важко ладнати з іншими людьми і з собою, зокрема [15].

Довіра до світу виступає основоположною категорією, яка формується паралельно з іншою ключовою настановою — довірою до себе. Остання передбачає впевненість у власних відчуттях, сприйнятті, пам'яті та інтерпретаціях дійсності. Вона виявляється у внутрішній переконаності людини у своїй цінності, значущості, здатності впливати на події та бути потрібною іншим. На емоційному рівні довіра до себе проявляється як прийняття власної особистості, що забезпечує відчуття захищеності та внутрішньої свободи. Це, заразом сприяє відкритому вираженню почуттів і

думок, а також формує впевненість у підтримці, розумінні та прийнятті з боку соціального оточення [15].

Вважаємо, що ідеї Е. Еріксона [18] щодо базової довіри є теоретичною основою для подальших емпіричних досліджень довіри у дитинстві. Цей підхід логічно доповнюється концепціями прив'язаності, що описують, як емоційна доступність дорослого впливає на почуття безпеки в дитини. Таким чином, формування довіри до світу можна розглядати як результат взаємодії біологічної потреби в захисті й соціального досвіду безпечних стосунків.

До вивчення і осмислення категорії довіри та різних її соціальних аспектів зверталися у своїх роботах такі дослідники, як Ф. Фукуяма (довіра як очікування, які виникають в межах певної спільноти, що її члени будуть діяти нормально і чесно, демонструючи готовність до взаємодопомоги відповідно до прийнятих норм, культурних традицій, звичаїв, спільних етнічних цінностей) [19]. Дж. Роттер (довіра в людських взаєминах (міжособистісна довіра) як «узагальнені очікування людини щодо того, наскільки можна покластися на обіцянки, слова, висловлювання або письмові заяви іншої людини/групи) [14]; Р. Шо (довіра як надія на те, що люди, від яких ми залежимо, виправдають наші очікування) [14]; Д. Руссо (довіра може ґрунтуватися на зважуванні та розрахунках, «емоційному ставленні», а також на їх поєднанні (інституційна довіра, де очікування ґрунтуються на неформальній домовленості, формальних положеннях або нормах багатолітньої практики, або нормах, створенню яких сприяє організаційна культура, які підкріплюють цю довіру) [14], теоретичні напрацювання з відповідної тематики представлені також в роботах Т. Федотової, О. Кихтюк та А. Кульчицької [6].

Порівнюючи погляди Дж. Роттера [14], Р. Шо [14] та Д. Руссо [14], можемо відзначити, що всі вони розглядають довіру як певне очікування, але джерела формування цього очікування мають різну природу. Якщо Роттер акцентує на минулому досвіді взаємодії, Руссо — на інституційному контексті, то Шо наголошує на особистій надії. Вважаємо, що ці підходи не

суперечать один одному, а доповнюють — окреслюючи довіру як багаторівневий феномен, який може змінюватися залежно від контексту взаємодії

А. Купрейченко трактує довіру як особливе психологічне ставлення, що включає зацікавленість і повагу до об'єкта або партнера по взаємодії. Воно ґрунтується на усвідомленні можливості задоволення певних потреб у процесі взаємодії, супроводжується емоційною реакцією на очікуване задоволення та передбачає безумовну готовність демонструвати доброзичливість, а також вчиняти дії, які сприяють ефективній співпраці. Дослідниця виділяє чотири ключові аспекти довіри: 1) позитивне ставлення до об'єкта (його схвальна оцінка); 2) позитивне емоційне тло; 3) відповідність об'єкта потребам суб'єкта; 4) позитивні очікування від майбутньої взаємодії [10].

Розглянемо три види довіри, що виділяє дослідниця:

Довіра до світу – вид довіри, що проявляється у переживаннях безпеки та комфорту у взаємодії суб'єкта з об'єктами зовнішнього світу внаслідок ставлення до світу як до безпечного та незагрозливого, такого, що забезпечує досягнення поставлених цілей, задоволення значущих потреб.

Довіра до інших – вид довіри, що проявляється у переживаннях безпеки та спокою внаслідок ставлення до інших осіб як надійних та відповідальних, що забезпечує підтримку та збереження стійких позитивних відносин з іншими, конструктивну взаємодію з ними у спільній діяльності.

Довіра до себе – вид довіри, що проявляється у переживаннях поваги до себе та самоцінності внаслідок ставлення до себе як до надійного та достовірного джерела інформації, що забезпечує швидку орієнтацію у невизначених ситуаціях [10].

Вищезгаданий підхід, на нашу думку, одним із найструктурованіших в контексті диференціації довіри. Можемо припустити, що виокремлення трьох векторів — до себе, до світу та до інших — дозволяє детально досліджувати специфіку довіри на різних рівнях. Цей поділ також створює

основу для психологічної діагностики, що може враховувати не лише загальний рівень довіри, а й її спрямованість.

У своїх дослідженнях Н. Луман, Р. Левицькі, Д. Макалістер, Р. Бісс, Л. Хосмер та інші вчені розглядали довіру як дію, що ґрунтується на очікуваннях, пов'язаних із ризиком [6]. Йдеться про очікування безпечної та сприятливої реакції з боку іншої особи, віру в її чесність, передбачуваність, надійність, чуйність і турботу про добробут інших. Довіра у цьому контексті також розглядається як упевненість у виправданні цих очікувань і доброзичливому ставленні партнера по взаємодії. Зокрема, Д. Левіс і А.Вейгерт визначали довіру як «здійснення ризикованої дії, що базується на впевненому очікуванні того, що всі учасники цієї дії будуть діяти компетентно та з усвідомленням відповідальності» [14].

На думку Е. Гідденса, довіра має важливу характерну рису – безперервність, оскільки марно прив'язувати її до певних обставин, у яких індивід усвідомлено розглядає альтернативні способи дій. Кредит довіри до агентів чи абстрактних систем засновано на зануренні у віру, що дає змогу подолати чи ігнорувати проблему недостатності інформації про яку-небудь людину чи соціальний інститут. Дослідник виділив два види довіри: довірудо людей, побудовануна особистісних обов'язках (так званий «персоніфікований» тип), та довірудо абстрактних систем («анонімні інші»), що ведуть за собою безособові обов'язки. Поле довіри охоплює не лише міжособистісні стосунки економічні відносини, що розповсюджуються на інститути та організації на символічну систему і соціальний порядок вцілому. Довіра до абстрактних систем виконує важливу функцію в суспільстві «пізнього модерну» – забезпечує відчуття надійності повсякденних відносин. А персоніфікована довіра – головне джерело почуття чесності та автентичності самого себе [3].

Аналізувати феномен довіри неможливо без урахування того, хто її виявляє (суб'єкт), і на кого або на що вона спрямована (об'єкт). Суб'єктами довіри можуть бути як окрема особа, так і група людей або навіть

суспільство загалом. Щодо об'єктів довіри, ними можуть виступати як власне "Я", так і інші люди, соціальні інституції чи навіть навколишній світ. Формування довіри до певного об'єкта значною мірою залежить від попереднього досвіду взаємодії з ним, а також від поточних потреб, цілей і очікувань суб'єкта [8].

Об'єктом довіри завжди є певна людська реальність — індивід або те, що має людський вимір. Виникнення самого поняття довіри пов'язане з багатоманіттям інтересів, занять і форм взаємодії в людському світі. При цьому межа між суб'єктом і об'єктом довіри не є фіксованою — кожна людина може бути і тим, хто довіряє, і тим, кому довіряють. Об'єкт заслуговує на довіру лише в тому разі, якщо для суб'єкта він є одночасно безпечним (надійним) і значущим (цінним). Водночас суб'єкт довіри — це не лише людина, яка емоційно переживає це почуття, а й та, що усвідомлює (раціонально осмислює) ситуацію та виявляє довіру через дію [3].

Аналізуючи феномен довіри, потрібно охарактеризувати його функції. В якості основних соціально-психологічних функцій довіри і недовіри виділяють наступні:

- пізнання і самопізнання;
- забезпечення самоорганізації суспільства (зокрема завдяки підтримці моральних основ і соціальних норм співпраці, взаємодопомоги, підтримки, участі, згоди);
- формування і відтворення соціальних відносин і соціальної структури;
- створення почуття безпеки, захищеності всередині групи;
- створення відчуття цілісності колективного суб'єкта діяльності;
- самовизначення суб'єкта (прояв позиції суб'єкта щодо різних соціальних категорій і об'єктів навколишнього світу, а також його самостворення, прагнення змінювати себе, навколишній світ, інших людей);

- формування, захист, відтворення соціально-психологічного простору і Я-концепції особистості;
- оптимізація соціальної взаємодії; забезпечення емоційного комфорту;
- зниження рівня напруженості і стресу в стосунках (в тому числі і прояв агресивності в ситуації недовіри);
- полегшення взаємодії, мотивації та взаємодопомоги [4].

Вважаємо, що функції довіри, які виділяють різні автори, зводяться до кількох ключових напрямів: стабілізація соціальної системи, забезпечення емоційного комфорту та формування ідентичності. Таким чином, довіра виконує інтегруючу функцію, поєднуючи особистісне й суспільне в єдину цілісність, що забезпечує ефективну адаптацію індивіда до соціального середовища.

Феномен довіри охоплює широкий спектр психологічних і соціальних процесів, виступаючи важливою складовою взаємодії між людьми, інституціями та світом у цілому. Вона проявляється на різних рівнях і формується на основі попереднього досвіду, емоційного фону, очікувань тощо. Довіра виконує низку ключових функцій: сприяє самопізнанню, підтримує соціальну стабільність, забезпечує емоційний комфорт, знижує рівень напруження та формує відчуття безпеки і зв'язку з іншими. Зважаючи на те, що перші уявлення про довіру формуються у найперші періоди життя, саме сім'я виступає базовим середовищем, у якому дитина здобуває перший досвід прийняття, безпеки та емоційної підтримки.

1.2. Роль сім'ї у формуванні довіри у дитини

Сім'я відіграє вирішальну роль у формуванні довіри у дитини. Батьки, будучи першими моделями поведінки та соціалізації, створюють основу для розвитку цієї важливості для дитини. Довіра, закладена в дитячі роки, є фундаментом для майбутніх успішних взаємодій та позитивного емоційного розвитку.

Сім'я є першою соціальною мікро-середовище дитини, де вона вчиться спілкуватися, розв'язувати конфлікти, виконувати ролі та взаємодіяти з іншими людьми. Батьки, своїм прикладом, передають дитині цінності, які стануть основою для її самоідентифікації. Вони вчать дитину розуміти свої потреби, відчувати себе важливою, довіряти собі та впевнено висловлювати свої думки та бажання [2].

Цей підхід до розуміння ролі сім'ї в розвитку довіри перегукується з теорією прив'язаності М. Ейнсворт [21], де безпечна прив'язаність визначає майбутній стиль міжособистісної взаємодії. Вважаємо, що емоційна включеність батьків, а не лише їх фізична присутність, є ключовим чинником для формування довіри.

Емоційна безпека дитини значною мірою залежить від того, як до неї ставляться у сім'ї. Якщо у стосунках з батьками присутні насильство, ігнорування, знецінення або відчуття неприйняття, це може завдати серйозної емоційної шкоди. Такі фактори часто стають причиною внутрішніх переживань, що призводять до формування психологічної травми. Заразом це негативно впливає на розвиток самооцінки, здатність довіряти іншим людям, а також на соціальну адаптацію дитини в колективі чи суспільстві загалом.

Розглядаючи феномен довіри, можна виділити довіру до світу, до інших і довіру до себе. Як вже було описано в попередньому розділі, основою для формування цих трьох видів довіри є базова довіра, яку описав Е. Еріксон [18]. На його думку, довіра до світу є базовою установкою особистості, яка сформована в результаті материнського піклування, і ступінь її розвитку залежить від якості одержуваної материнської турботи. Якщо дитина отримує все те, чого потребує, і всі потреби швидко задовольняються, спілкування з мамою є стільки, скільки необхідно, то це формує її довіру до світу, абсолютно необхідну якість для повноцінного щасливого життя. Як результат, світ – це затишне місце, де людям можна довіряти [21].

Якщо в процесі виховання основна увага зосереджується не на самій дитині, а на формальних аспектах догляду, методах виховання, власних амбіціях батьків чи їхніх тривогах, у дитини починають формуватися недовіра до навколишнього світу, тривожність, підозрілість, страх перед людьми, а також песимістичне ставлення до життя. Відчуття базової довіри, яке зароджується в перший рік життя, є ключовим психологічним утворенням, що значною мірою впливає на майбутнє психічне здоров'я дитини та здатність отримувати радість від життя через задоволення власних потреб [21].

Рівень довіри, який формується у дитини, безпосередньо залежить від якості її взаємодії з матір'ю. Якщо мати емоційно віддалена або не здатна чутливо реагувати на потреби немовляти, це викликає у нього почуття тривоги, небезпеки та недовіри. Недовіра може поглиблюватися, коли батьки дотримуються суперечливих підходів до виховання або самі відчуваються невпевнено у своїй батьківській ролі. Відсутність надійного зв'язку з матір'ю сприяє формуванню негативного ставлення до навколишнього світу та людей загалом. Таким чином, саме в перший рік життя в дитини закладається фундаментальна установка — довіра або недовіра до світу, яка значною мірою визначає її подальший досвід і ставлення до життя. Водночас, згідно з концепцією Е. Еріксона, здоровий розвиток передбачає баланс між довірою й обачністю, тобто вміння застосовувати ці установки відповідно до ситуації [21].

У середині XX століття англійський психіатр і психоаналітик Дж. Боулбі [17] запропонував концепцію, яка суттєво трансформувала уявлення наукової спільноти про характер ранніх міжособистісних зв'язків між дитиною та дорослим. Спираючись на власні спостереження та досвід зростання в емоційно відстороненому сімейному середовищі, він сформулював теорію прив'язаності, яка згодом набула міждисциплінарного поширення. На відміну від традиційних психоаналітичних підходів, які трактували матір передусім як джерело задоволення базових фізіологічних

потреб немовляти, Дж. Боулбі довів, що емоційний зв'язок між дитиною і доглядальною фігурою виконує критичну роль у формуванні базової довіри до світу, почуття безпеки та здатності до подальшої соціальної взаємодії. Саме характер первинної прив'язаності визначає стиль побудови міжособистісних відносин у майбутньому [11].

Тип прив'язаності трактується як відносно стабільна модель взаємодії, що проявляється у характері емоційного реагування, поведінкових патернах та когнітивних оцінках себе й інших у близьких стосунках. У сучасній психології виділяють чотири основні типи прив'язаності:

- безпечний (надійний),
- тривожний (амбівалентний),
- уникаючий,
- дезорганізований (тривожно-уникаючий).

Ці типи є результатом індивідуального досвіду взаємодії з первинними фігурами прив'язаності в дитинстві й слугують предикторами стилю міжособистісної поведінки у дорослому віці, включно з рівнем довіри до інших [11].

Дану теорію доповнюють дослідження М. Ейнсворт, що також вивчала залежність і прив'язаність до опікуна у дитини. Дослідниця у своїх дослідженнях виокремила три типи прив'язаності у дітей віком від 1 до 2 років:

- безпечна прив'язаність, коли дитина сумує під час розлуки з матір'ю та радіє її поверненню;
- уникаюча прив'язаність, за якої дитина зовні не реагує ні на розлуку, ні на зустріч;
- амбівалентна прив'язаність, що виявляється через емоційну суперечливість — одночасно гнів і невдоволення [21].

Саме тип прив'язаності визначає, чи формуватиметься в дитини базова довіра до світу. Найсприятливішою для її розвитку є безпечна прив'язаність,

яка закладає фундамент позитивного ставлення до себе, інших людей та навколишнього середовища [21].

Вважаємо, що умови виховання та емоційні стосунки з батьками мають значний вплив на формування довіри у дитини. Дж. Боулбі [11], Е. Еріксон і М. Ейнсворт [21] розглядали ранню прив'язаність як основу формування довіри, що узгоджується з цим твердженням. Припускаємо, що нестабільність у стилі виховання, ігнорування або гіперконтроль створюють умови для формування недовіри, яка згодом виявляється у тривожності, замкненості або надмірній залежності від думки інших. Цей погляд корелює з ідеями про те, що базова довіра є основою соціального функціонування, і що порушення цієї довіри матиме значні наслідки для міжособистісних стосунків.

Отже, можемо відзначити, що сім'я є первинним і найвпливовішим соціальним середовищем, у якому формується базова довіра дитини до світу, до інших і до себе. Саме якість стосунків із батьками, насамперед з матір'ю, визначає емоційне благополуччя дитини, рівень його впевненості, здатність до побудови стосунків і соціальної адаптації. Дослідження вказують на вирішальне значення раннього досвіду взаємодії у формуванні внутрішнього відчуття безпеки та довіри.

Втім, не менш важливою є позиція дитини серед братів і сестер. Вона суттєво впливає на становлення особистості, характер взаємодії з іншими та особливості емоційного розвитку. Розглянемо далі, як черговість народження та взаємини з братами і сестрами впливають на формування довіри та поведінкові стратегії дитини.

1.3. Сиблінгова підсистема та основні сиблінгові позиції в батьківській сім'ї

Першою найближчою групою однолітків для дитини є її брати і сестри. Усі разом вони утворюють особливу соціальну групу – групу сиблінгів (від

англ. siblings, sibs – брат або сестра) – генетичний термін, що позначає нащадків одних батьків, рідних братів і сестер [22].

Сіблінгова позиція - це місце дитини в сім'ї по порядку народження серед братів і сестер: єдина дитина, старший (первісток), середній, молодший. Можемо припустити, що сіблінгові позиції — це не лише формальна ознака народження, а глибша соціальна категорія, яка впливає на розвиток ролей у родині. Саме у сіблінгових стосунках дитина вперше стикається з конкуренцією, необхідністю домовлятися, відстоювати межі й одночасно з тим — розвивати навички підтримки та емпатії, будувати довірчі взаємини.

Поведінкові норми, що формуються в межах сіблінгової підсистеми сім'ї, залежать від характеру взаємодії між дітьми, зокрема за типами: брат–сестра, брат–брат, сестра–сестра. Основною функцією цієї підсистеми є створення умов для розвитку у дитини соціальних навичок, необхідних для ефективної взаємодії з однолітками. Сіблінгові взаємини виступають своєрідним тренувальним простором, у межах якого дитина вчиться сприймати інших людей, моделювати різні типи стосунків і засвоювати способи соціальної поведінки [9].

Саме в межах цієї підсистеми дитина набуває досвіду в таких аспектах, як уміння відстоювати власну позицію, долучатися до групової взаємодії, йти на компроміс або поступатися. Якщо ж у родині зростає єдина дитина, роль умовної "сіблінгової" групи можуть виконувати діти з найближчого соціального оточення — сусіди, родичі, діти знайомих — за умови, що не існує соціальних чи емоційних бар'єрів для зовнішнього спілкування. У таких випадках позасімейні стосунки частково компенсують відсутність досвіду взаємодії у сіблінговій підсистемі [5].

Аналізуючи відносини сіблінгов в дитинстві, З. Фрейд загострив увагу в першу чергу на явищі суперництва дітей за батьківську любов, переживання дитиною цінності свого і протилежної статі [1].

А. Адлер звернув увагу на порядок (черговість) дітей в сім'ї як на суттєвий фактор особистісного розвитку. Він виділив поява молодшої дитини в сім'ї як важливе і болюче подія в житті старшого. У цей момент, коли старша дитина перестає бути єдиним, відбувається «детронизації» («повалення з трону»). Старший сиблинг повинен бути підготовлений батьками до появи в сім'ї малюка, інакше виникає ревності - фактор особистісного розвитку [1].

Найґрунтовніше вплив сиблингової позиції на формування особистості досліджено в роботах австралійського психолога У. Тоумена. У результаті багаторічного вивчення тисяч типових родин він дійшов висновку, що діти, які посідають однакове місце в сімейній ієрархії, демонструють схожі риси характеру та поведінкові патерни. Його напрацювання стали основою для подальшої адаптації в межах теорії сімейних систем, запропонованої М. Боуеном [22].

Ключова ідея, яку розвиває Тоумен, полягає в тому, що сиблинги — тобто брати й сестри — є важливими фігурами соціального навчання. Вони виступають першими партнерами дитини у набутті досвіду тісної взаємодії, що згодом відображається на її здатності будувати дружні стосунки в дорослому віці, обирати партнера в шлюбі та формувати власний стиль батьківства. Дитячий досвід у сиблинговому контексті, таким чином, стає базовою моделлю міжособистісної поведінки [13].

Згідно з класифікацією У. Тоумена, сиблингова позиція дитини визначається кількістю дітей у родині, їхньою статтю, порядком народження та віковими інтервалами між ними. Основними сиблинговими позиціями вважаються:

- Найстарша дитина:
  - старший брат серед братів;
  - старший брат серед сестер;
  - старша сестра серед сестер;
  - старша сестра серед братів;

- Наймолодша дитина:
  - молодший брат серед братів;
  - молодший брат серед сестер;
  - молодша сестра серед сестер;
  - молодша сестра серед братів;
- Середня дитина (або "середуща");
- Єдина дитина в сім'ї;
- Близнюки (двійнята, трійнята тощо) [13].

У науковій літературі описано п'ять типів стосунків між сиблінгами: суперництво, прив'язаність, близькість і відвертість, загальні фантазії (які реалізуються в рольових іграх), реципрокність (взаємність) і комплементарність стосунків [1].

Формування сиблінгової позиції дитини тісно пов'язане з віковим інтервалом між братами та сестрами. За умов невеликої різниці у віці — до двох років — психологічні відмінності між старшою та молодшою дитиною, як правило, майже не виявляються. У таких випадках діти ще не мають сформованого уявлення про ієрархічні відмінності у ставленні батьків, а соціальні ролі залишаються досить гнучкими. Крім того, якщо йдеться про дітей різної статі, молодший може сприйматися батьками як перша дитина в новому символічному контексті — наприклад, як перший син або перша донька. Це зумовлює повторне переживання батьками досвіду «первістка» та провокує специфічні виховні стратегії, характерні для першої дитини в сім'ї.

Натомість, у разі вікової різниці в межах 4–5 років спостерігається чіткіше виражене диференціювання сиблінгових ролей. Старшій дитині часто приписуються підвищені соціальні очікування — зокрема, виконання рольових настанов на зразок «ти старший, повинен поступитися», «ти маєш зрозуміти» тощо. Унаслідок цього у старших дітей може формуватися внутрішній конфлікт, емоційне виснаження, а також приховане або явне напруження у взаєминах з молодшими. Часте делегування обов'язків — догляд за молодшими, допомога в побутових питаннях, супровід — може

посилювати почуття відповідальності, але водночас сприяти розвитку прихованого опору або суперництва між сиблінгами [12].

Якщо інтервал між народженням дітей становить близько 10 років, то старша дитина протягом тривалого часу функціонує в родині як єдина, отримуючи ексклюзивну увагу батьків і повний обсяг сімейних ресурсів. До моменту народження молодшого брата або сестри така дитина вже має стабільне соціальне середовище за межами родини (друзі, навчання, хобі), тому її ставлення до нового члена сім'ї часто є емоційно нейтральним або відстороненим [12].

Ситуація зазнає змін у разі, коли старшій дитині доручається значна частина догляду за молодшим сиблінгом. У таких умовах може відбутися передчасне прийняття дорослої ролі, що в подальшому корелює з формуванням надмірної відповідальності, перфекціонізму, схильності до контролю. Часто ці риси проявляються у вигляді прискореного психологічного дозрівання, пізнішого вступу в шлюб та відтермінованого батьківства.

У випадку значної різниці у віці між дітьми (15–20 років) старша дитина фактично знову виконує роль єдиної, особливо якщо діти народжені в різних шлюбах. При цьому молодша дитина часто розглядається як чинник стабілізації сімейної системи. У таких сім'ях зазвичай спостерігається вищий рівень батьківської рефлексії, свідоміший підхід до виховання та, відповідно, більша гнучкість у формуванні особистості дитини [12].

Отже, сім'я не лише створює фундамент базової довіри дитини до себе, інших і світу загалом, а й задає напрям подальшої соціалізації. У цьому процесі важливе місце належить не лише батькам, а й іншим членам сімейної системи, зокрема братам і сестрам. Саме у взаємодії з ними дитина вперше знайомиться з такими поняттями, як рівність, суперництво, підтримка чи компроміс. Тож далі емпірично дослідимо, роль сиблінгової позиції в родині у формуванні особистості дитини та її соціального досвіду.

Висновки до першого розділу

Довіра — фундаментальна психологічна характеристика, яка починає формуватися в дитини ще з перших місяців життя та суттєво впливає на її подальший емоційний і соціальний розвиток. Найпершим і найвпливовішим середовищем у формуванні довіри виступає сім'я. Саме в стосунках із батьками дитина здобуває перший досвід прийняття, захищеності, безпеки або, навпаки, емоційної нестабільності, що визначає рівень довіри до себе, інших людей і світу загалом.

Водночас важливим компонентом сімейної системи є сиблінгова підсистема, тобто взаємини з братами і сестрами. Позиція дитини серед сиблінгів (старша, середня, молодша, єдина) впливає на формування її поведінки, соціальних навичок тощо.

Таким чином, довіра не є вродженою якістю, а формується під впливом насамперед сімейних взаємодій, де особливу роль відіграють як батьківські установки, так і досвід сиблінгових стосунків.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВІВ ДОВІРИ В ОСІБ З РІЗНИМИ СИБЛІНГОВИМИ ПОЗИЦІЯМИ

2.1. Характеристика вибірки та методів емпіричного дослідження

Для дослідження проявів довіри в осіб з різними сиблінговими позиціями, було проведено опитування, на основі україномовної адаптації, валідизації і стандартизації методики А. Купрійченко «Методика довіри/недовіри особистості до світу, до інших людей, до себе» [10].

У опитуванні взяли участь 40 осіб, з яких 24 жінки (60%) та 16 чоловіків(40%) (див. Рис 2.1), віком від 17 до 36 років. Середній вік респондентів – 22.2.(див. Рис 2.2.)

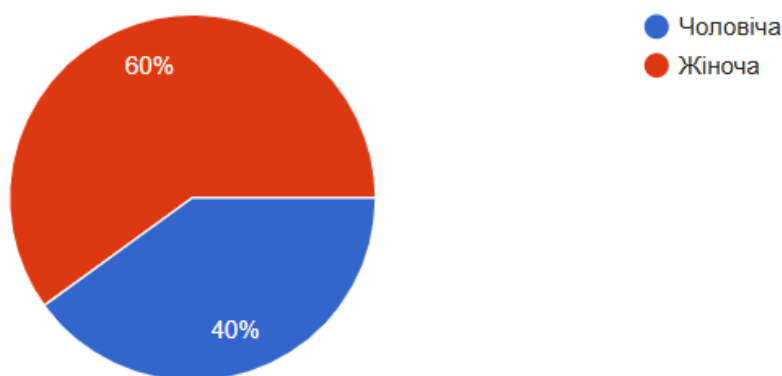

Рис 2.1. Розподіл респондентів за статтю

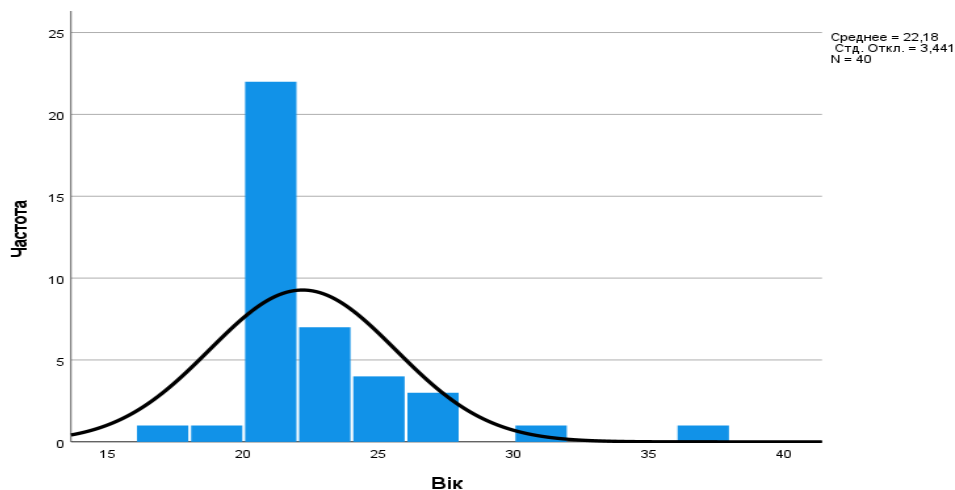
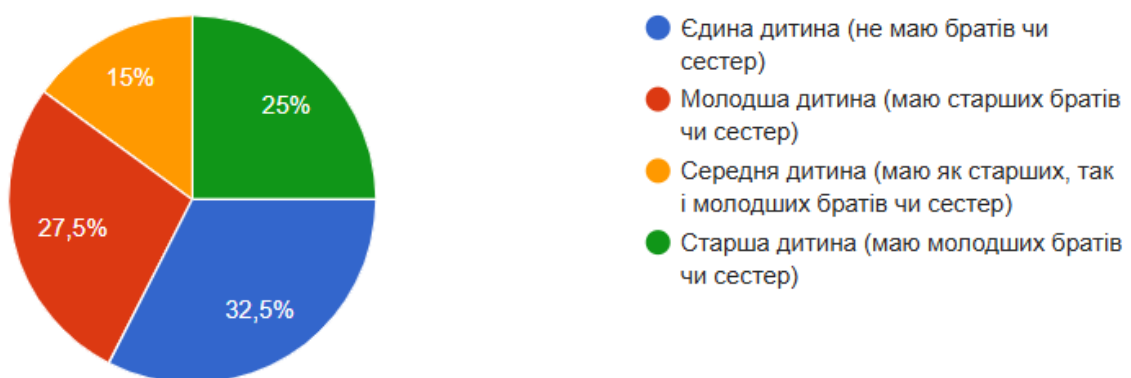

Рис 2.2. Розподіл респондентів за віком

Респонденти, зважаючи на сиблінгові позиції, розподілилися наступним чином: 27,5% учасників ($n = 11$) мали статус молодшої дитини, 15% ($n = 6$) — середньої дитини, 25% ($n = 10$) — старшої дитини, та 32,5% ($n = 13$) — респонденти з позицією єдиної дитини в сім'ї. Такий розподіл забезпечує можливість репрезентативного порівняння груп за досліджуваними показниками феномена довіри (див. Рис 2.3).

Рис. 2.3. Розподіл респондентів за сиблінговою позицією

Психодіагностична методика «Довіра/недовіра особистості до світу, до інших людей, до себе», розроблена А. Купрейченко, є структурованим інструментом, що дозволяє оцінити рівень сформованості трьох ключових напрямів довіри. Методика містить 15 тверджень, згрупованих у три окремі шкали, кожна з яких відображає окремий вектор довірчого ставлення:

- довіра до світу (4 твердження);
- довіра до інших людей (5 тверджень);
- довіра до себе (6 тверджень).

Респонденти мають оцінити кожне твердження за допомогою п'ятибальної шкали Лайкерта, де 1 означає «повністю не згоден», а 5 — «повністю згоден». Такий підхід дозволяє не лише виявити загальний рівень довіри, а й диференціювати її спрямованість, що є важливим у контексті

психологічної діагностики, особливо у вікових або клінічних вибірках. Методика характеризується простотою застосування, високою валідністю та адаптивністю до різних вікових категорій [10].

З метою поглиблення якісного аналізу феномена довіри до основного опитувальника було додано низку авторських запитань, спрямованих на виявлення індивідуальних проявів довіри респондентів, їх джерела, значущість у міжособистісних стосунках, а також особистісної самооцінки рівня власної довірливості. Ці запитання дозволили розширити контекст дослідження та виявити не лише рівень сформованості різних аспектів довіри, а й особистісні настанови учасників щодо цього явища, включно з оцінкою довіри до сучасних соціальних та технологічних об'єктів.

Текст авторської анкети:

1. Я особисто довіряю продукту штучного інтелекту.

- Зовсім не згоден (1)
- Скоріше не згоден (2)
- Важко сказати/нейтрально (3)
- Скоріше згоден (4)
- Повністю згоден (5)

2. У сучасному світі я найбільше довіряю:

- Собі (1)
- Світу загалом (2)
- Найближчому оточенню людей (3)
- Людям загалом (4)
- Технологіям (наприклад, штучному інтелекту тощо) (5)
- Домашньому улюбленцю (6)
- Інше (7)

3. У критичній ситуації мені найлегше довіритися:

- Собі (1)
- Найближчому колу рідних і близьких людей (2)
- Фахівцю (психологу, лікарю тощо) (3)

- Світу загалом (4)
- Домашньому улюбленцю (5)

4. Що для Вас є найкращим аргументом прояву довіри в стосунках між людьми?

- Чесність і щирість у спілкуванні (1)
- Готовність завжди допомогти у критичній ситуації (2)
- Безумовна підтримка і завжди обрання Вашої позиції (3)
- Стабільність і передбачуваність у стосунках (4)
- Відсутність секретів і таємниць (5)
- Інше (6)

5. Я прислухаюся до власної інтуїції та передчуття

- Ніколи (1)
- Іноколи (2)
- Часто (3)
- Завжди (4)

6. Я вважаю, що довіра - це....(Продовжіть, будь ласка, думку)

7. Оцініть себе: на скільки Ви довірлива людина сьогодні

- 1 - недовірлива
- 2 - більше недовірлива, ніж довірлива
- 3 - 50X50%
- 4 - більше довірлива, ніж недовірлива
- 5 - досить довірлива

Емпіричне дослідження проводилося в кілька етапів:

1. Постановка мети та завдань дослідження. На цьому етапі було визначено основну мету — дослідити прояви довіри (до світу, до інших, до себе) у респондентів із різними сиблінговими позиціями. Також сформульовано завдання дослідження, зокрема: відібрати валідні інструменти, сформувати вибірку, провести опитування, здійснити обробку результатів і сформулювати висновки.

2. Вибір методів дослідження та формування вибірки. Для діагностики довіри було обрано україномовну адаптацію методики А. Купрейченко «Довіра / недовіра особистості до світу, інших людей і до себе». Для розширення змістового аналізу феномену до анкети додано авторські запитання, спрямовані на виявлення індивідуального уявлення про суть довіри, її значення та об'єкти. У дослідженні взяли участь 40 респондентів віком від 17 до 36 років. Вибірка була сформована за принципом добровільної участі, зі збереженням пропорцій представлення різних сиблінгових позицій: молодші діти, середні, старші та єдині діти.

3. Проведення власне емпіричного дослідження. Опитування було реалізовано в онлайн-форматі, із дотриманням етичних норм дослідження. Респондентам і респонденткам було запропоновано заповнити анкету, що містила стандартизовану методику та блок авторських запитань.

4. Кодування та введення даних до статистичної програми, обробка даних. Результати відповідей було закодовано відповідно до шкали Лайкерта і введено до програми IBM SPSS Statistics 26.0, де кожна змінна отримала відповідне числове позначення. Застосовано описову статистику (середнє, стандартне відхилення), однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA) для перевірки міжгрупових розбіжностей, пост-хок аналіз (критерій Бонферроні), а також частотний аналіз відповідей на авторські запитання із використанням перехресних таблиць (Crosstabs) та χ^2 -критерію Пірсона.

5. Інтерпретація результатів. Проаналізовано отримані результати, виокремлено тенденції у проявах довіри залежно від сиблінгової позиції, інтерпретовано значущість або відсутність розбіжностей, здійснено змістовний аналіз відповідей на відкриті запитання.

6. Формулювання висновків і рекомендацій. Узагальнено результати дослідження, сформульовано висновки щодо впливу сиблінгової позиції на прояви довіри, а також подано психологічні рекомендації, спрямовані на розвиток проявів довіри у міжособистісній сфері.

Отже, методологічне підґрунтя емпіричного дослідження було побудоване з урахуванням валідних психодіагностичних інструментів, адаптованих до українського контексту, та доповнене авторськими запитаннями для якісного аналізу уявлень про довіру та заздалегідь проведеного теоретичного аналізу проблеми. Репрезентативність вибірки, збалансованої за сиблінговими позиціями, забезпечила можливість порівняння проявів довіри залежно від черговості народження.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

Критерієм визначеності отриманих результатів стало використання методів математичної статистики з застосуванням пакету прикладних статистичних засобів IBM SPSS Statistics 26.0 for Windows. Було проведено процентильну статистику для опису вибірки та розподілу змінних. Для перевірки статистично значущих розбіжностей між групами застосовано однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA) з подальшим пост-хок аналізом (критерій Бонферроні) для оцінки відмінностей у рівнях довіри за сиблінговими позиціями; χ^2 -критерій Пірсона у межах перехресного аналізу (Crosstabs) — для виявлення залежностей між категоріальними змінними (зокрема, відповідями на авторські запитання та сиблінговою позицією).

Було продемонстровано наступні результати: серед молодших дітей середнє значення довіри до світу склало 9,3636 (межах середнього рівня довіри за методикою А. Купрійченко від 9 до 12), до людей – 7,1818 (межах середнього рівня довіри за методикою А. Купрійченко від 6 до 8), до себе – 23,3636 (межах середнього рівня довіри за методикою А. Купрійченко від 22 до 26). (див. Табл. 2.4.).

Серед респондентів із сиблінговою позицією середньої дитини результати наступні: довіра до світу – 8,1667 (межах низького рівня довіри за методикою А. Купрійченко від 0 до 8), довіра до людей – 7,1667 (межах середнього рівня довіри за методикою А. Купрійченко від 6 до 8), довіра до

себе – 23,1667 (межах середнього рівня довіри за методикою А. Купрійченко від 22 до 26). (див. Табл. 2.4.)

Для респондентів з сиблінговою позицією старшої дитини результати стали наступні: довіра до світу – 10,8000(межах середнього рівня довіри за методикою А. Купрійченко від 9 до 12), довіра до людей – 8,8000 (межах середнього рівня довіри за методикою А. Купрійченко від 6 до 8), довіра до себе – 23,1000(межах середнього рівня довіри за методикою А. Купрійченко від 22 до 26). (див. Табл. 2.4.)

Серед респондентів з статусом єдиної дитини: довіра до світу – 10,6154 (межах середнього рівня довіри за методикою А. Купрійченко від 9 до 12), довіра до людей – 6,5385(межах середнього рівня довіри за методикою А. Купрійченко від 6 до 8), довіра до себе- 23,9231(межах середнього рівня довіри за методикою А. Купрійченко від 22 до 26) (див. Табл. 2.4.).

Таблиця.2.4.

Порівняльні результати в середніх значеннях проявів довіри у респондентів з різних сиблінгових позицій

Сиблінгова позиція		Довіра до світу	Довіра до людей	Довіра до себе
Молодша дитина	Середнє	9,3636	7,1818	23,3636
	Кількість	11	11	11
	Стандартне відхилення	2,01359	2,56196	4,38800
Середня дитина	Середнє	8,1667	7,1667	23,1667
	Кількість	6	6	6
	Стандартне відхилення	2,40139	2,85774	2,99444
Старша дитина	Середнє	10,8000	8,8000	23,1000
	Кількість	10	10	10
	Стандартне відхилення	1,87380	2,74064	4,72464
Єдина дитина	Середнє	10,6154	6,5385	23,9231
	Кількість	13	13	13
	Стандартне відхилення	2,14237	2,14536	3,17442
Всього	Середнє	9,9500	7,3750	23,4500
	Кількість	40	40	40
	Стандартне відхилення	2,21822	2,57888	3,80250

В данному випадку ми можемо побачити, що значної розбіжності в середніх результатах між сиблінговими групами не виявлено (в межах 1-2 балів між групами).

Для більш детального виявлення можливих відмінностей у рівнях довіри залежно від сиблінгової позиції респондентів було використано однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA) (див. Табл. 2.5, Табл. 2.6.).

Таблиця 2.5.

Результати порівняння рівнів довіри між сиблінговими групами, проведений за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA)

Шкала довіри	F-значення	Рівень значущості (p)
Довіра до світу	2,756	<u>0,056</u>
Довіра до інших людей	1,574	0,213
Довіра до себе	0,101	0,959

Таблиця 2.6.

*Результати порівняння проявів довіри між сиблінговими групами,
проведений за допомогою пост-хок аналізу (Bonferroni)*

Компонент довіри	Порівнювані групи	Середня різниця (M diff)	p-значення	Інтервал довіри 95%
Довіра до світу	Молодша – Середня	1,197	1,000	[-1,75; 4,15]
	Молодша – Старша	-1,436	0,739	[-3,98; 1,10]
	Молодша – Єдина	-1,252	0,905	[-3,63; 1,13]
	Середня – Старша	-2,633	0,116	[-5,64; 0,37]
	Середня – Єдина	-2,449	0,135	[-5,32; 0,42]
	Старша – Єдина	0,185	1,000	[-2,26; 2,63]
Довіра до інших людей	Молодша – Середня	0,015	1,000	[-3,56; 3,59]
	Молодша – Старша	-1,618	0,906	[-4,70; 1,46]
	Молодша – Єдина	0,643	1,000	[-2,24; 3,53]
	Середня – Старша	-1,633	1,000	[-5,27; 2,01]
	Середня – Єдина	0,628	1,000	[-2,85; 4,11]
	Старша – Єдина	2,262	0,240	[-0,70; 5,23]
Довіра до себе	Молодша – Середня	0,197	1,000	[-5,39; 5,78]
	Молодша – Старша	0,264	1,000	[-4,54; 5,07]
	Молодша – Єдина	-0,559	1,000	[-5,07; 3,95]
	Середня – Старша	0,067	1,000	[-5,62; 5,75]
	Середня – Єдина	-0,756	1,000	[-6,19; 4,67]
	Старша – Єдина	-0,823	1,000	[-5,45; 3,81]

Як ми можемо побачити з Табл. 2.5, статистично значущих відмінностей між сиблінговими групами виявлено не було ($p > 0,05$). Проте, у випадку довіри до світу ми можемо помітити невелику тенденцію статистичної значущості ($F = 2,756$; $p = 0,056$). За цими результатами ми можемо припустити можливість залежності рівня довіри від сиблінгового статусу дитини.

Для уточнення напрямку і характеру цих відмінностей був проведений апостеріорний аналіз множинних порівнянь із використанням критерію Бонферроні, що дозволив би нам виявити, між якими саме групами спостерігаються відмінності.

За показником довіри до світу найбільша середня різниця була зафіксована між респондентами з позицією єдиної дитини та тими, хто є середньою дитиною в родині (середнє арифметичне відхилення – 2,448 бала). Цей результат може свідчити про тенденцію до вищого рівня базової довіри до світу серед осіб, які виростили без сиблінгів. Такий ефект можна пояснити особливостями ранньої емоційної взаємодії в умовах монодитинства: єдині діти, як правило, отримують більше індивідуалізованої уваги від батьків, а також менше зіштовхуються з конкуренцією за ресурси та визнання в межах родини. У результаті у них формується більш стабільне відчуття безпеки, яке, згідно з концепцією базової довіри Е. Еріксона, є фундаментом для подальшої позитивної оцінки навколишнього світу [15].

Натомість, середні діти можуть опинитися у відносно менш визначеній позиції в сімейній ієрархії, що іноді супроводжується менш стабільним емоційним підкріпленням, необхідним для формування впевненості у світі як безпечному й передбачуваному середовищі.

Важливо зазначити що дана різниця не виявилася статистично значущою ($p > 0.05$), і тому її слід інтерпретувати лише як гіпотезу, що потребує детільнішого дослідження з широкою вибіркою.

Інші порівняння результатів дослідження між сиблінговими групами не виявили суттєвих розбіжностей за показником довіри до світу.

Стосовно довіри до інших людей, результати дисперсійного аналізу ($F = 1,574$; $p = 0,213$) засвідчили відсутність статистично значущих відмінностей між респондентами з різними сиблінговими позиціями (див. Табл. 2.5.). Апостеріорний аналіз із застосуванням критерію Бонферроні також не виявив жодної пари сиблінгових груп, між якими фіксувалася б достовірна різниця у рівні міжособистісної довіри (див. Табл. 2.6.). Це дає підстави вважати, що тенденції до довіри в міжособистісних взаєминах формуються під впливом інших чинників, не пов'язаних безпосередньо з місцем дитини в родинній структурі — наприклад, стиль батьківського виховання, тип прив'язаності, соціальний досвід тощо, проте більш детальні і точні результати потребують додаткових досліджень зі значно більшою вибіркою.

Щодо довіри до себе, було отримано найнижче значення F ($F = 0,101$; $p = 0,959$), що свідчить про повну відсутність статистично значущих розбіжностей між групами (див. Табл. 2.5.). Отримані результати дозволяють припустити, що внутрішня впевненість у собі, відчуття власної надійності, цінності та здатності впливати на події, які формуються в контексті базової довіри до себе, мають більш універсальні механізми становлення, що не залежать безпосередньо від сиблінгової позиції. Усі сиблінгові групи демонстрували порівняно стабільні рівні довіри до себе, що також може свідчити про однорідність вибірки за цим показником у межах дослідження.

Для аналізу відповідей респондентів на авторські запитання, була використана кількісна версія контент-аналізу через частоти та перехресні таблиці (див. Табл. 2.7, Табл. 2.8, Табл. 2.9, Табл. 2.10, Табл. 2.11.).

Можемо помітити, що на запитання про довіру до штучного інтелекту майже всі групи сиблінгів обрали відповідь «скоріше згоден» (молодші діти – 63,63%, старші – 60%, єдині – 80%). У респондентів з позицією середньої дитини однакова кількість відповідей «важко сказати/не знаю» та «скоріше згоден», а саме 33,33%. З цього можемо зробити висновок, що в сучасному

світі більшість людей довіряють пробуктам штучного інтелекту, незалежно від сиблінгової позиції (див. Табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Результати відповідей респондентів на запитання «Я особисто довіряю продукту штучного інтелекту» розподілені за сиблінговими позиціями

		Я особисто довіряю продукту штучного інтелекту			
		Скоріше не згоден	Важко сказати/не знаю	Скоріше згоден	Повністю згоден
Сиблінгова позиція	Молодша дитина	0%	36,36%	63,63%	0
	Середня дитина	16,6%	33,33%	33,33%	16,6%
	Старша дитина	10%	30%	60%	0%
	Єдина дитина	7,69%	30%	80%	7,69%

На питання «У сучасному світі я найбільше довіряю» та «У критичній ситуації мені найлегше довіритися» всі сиблінгові групи найчастіше обирали відповідь «собі» (у молодших дітей – 63,63% та 72,72%; у середніх – 50% в обох питаннях; у старших – 70; та 50%; у єдиних – 61,53% та 53,84%). Можемо зробити висновок, що зараз більш поширеною є тенденція покладатися на себе як і критичних стресових ситуаціях, так і в повсякденних питаннях (див. Табл. 2.8, Табл. 2.9).

Таблиця 2.8

Результати відповідей респондентів на запитання «У сучасному світі я найбільше довіряю» розподілені за сиблінговими позиціями

		У сучасному світі я найбільше довіряю				
		Собі	Найближчом у оточенні	Людям загал за	Технологіям	Домашньому улюбленцю
Сиблінгова позиція	Молодша дитина	63,63 %	9,09%	0%	0%	27,27%
	Середня дитина	50%	33,33%	16,16%	0%	0%
	Старша дитина	70%	20%	0%	10%	0%
	Єдина дитина	61,53 %	30,76%	0%	0%	7,69%

Таблиця 2.9

Результати відповідей респондентів на запитання «У критичній ситуації мені найлегше довіритися» розподілені за сиблінговими позиціями.

		У критичній ситуації мені найлегше довіритися		
		Собі	Найближчому оточенню	Фахівцю
Сиблінгова позиція	Молодша дитина	72,72%	18,18%	9,09%
	Середня дитина	50%	33,33%	16,16%
	Старша дитина	50%	40%	10%
	Єдина дитина	53,84%	46,15%	0%

У питанні «Що для Вас є найкращим аргументом прояву довіри» респонденти з позицією молодшої, старшої і єдиної дитини найчастіше була обрана відповідь «Чесність і щирість» (у молодших дітей -36,36%, у старших

– 50%, у єдиних – 38,46%). Це може свідчити про те, що для цих груп важливою є відкритість і прозорість у взаєминах, можливо, як наслідок специфіки їхнього статусу в сімейній системі: єдина чи крайня дитина може частіше перебувати в центрі уваги батьків, де чесність сприймається як маркер емоційної безпеки. Водночас респонденти, які є середніми дітьми, однаково обирали «безумовна підтримка» (33,33%) і «стабільність у стосунках» (33,33%). Що може бути пов'язано з потребою у впевненості у власному статусі й надійності зв'язків. Така позиція узгоджується з уявленням про те, що середні діти нерідко відчують менше уваги в сім'ї, тож для них особливо важливою є підтримка та сталість як підґрунтя довіри (див. Табл. 2.10).

Таблиця 2.10.

Результати відповідей респондентів на запитання «Що для Вас є найкращим аргументом прояву довіри?» розподілені за сиблінговими позиціями

		Що для Вас є найкращим аргументом прояву довіри					
		Чесність і щирість	Допомога в критичній ситуації	Безумовна підтримка	Стабільність у стосунках	Відсутність секретів	Інше
Сиблінгова позиція	Молодша дитина	36,36%	18,18%	9,09%	18,18%	9,09%	9,09%
	Середня дитина	16,16%	0%	33,33%	33,33%	16,16%	0%
	Старша дитина	50%	10%	0%	30%	10%	0%
	Єдина дитина	38,46%	15,38%	15,38%	15,38%	15,38%	0%

На прохання до учасників дослідження оцінити власний рівень довіри, респонденти з позицією молодшої та середньої дитини найчастіше обирали відповідь «50Х50%» (36,36% для молодших дітей та 66,66% для середніх).

Це може вказувати на їхню схильність до обережності у взаємодії з оточенням або на ситуативну флуктацію рівня довіри залежно від конкретних обставин. Ми припускаємо, що така оцінка може відображати внутрішні коливання або потребу в додатковому підтвердженні безпечності взаємин. У старших дітей однакову кількість балів набрали відповіді «Більше довірлива, ніж недовірлива» (30%) та «Досить довірлива» (30%). Це може бути пов'язано з відчуттям відповідальності та більш стабільною позицією в сиблінговій системі сім'ї, що формує впевненість у собі та оточенні. У єдиних дітей було однаково часто обрано «50X50%» (36,46%) та «Більше недовірлива, ніж довірлива» (36,46%). Можемо вважати, що такі результати відображають як підвищену обережність у соціальних контактах, зумовлену відсутністю досвіду постійної взаємодії з братами або сестрами, так і тенденцію до критичного осмислення намірів інших людей (див. Табл. 2.11).

Таблиця 2.11.

Результати відповідей респондентів на запитання «Оцініть себе: на скільки Ви довірлива людина сьогодні» розподілені за сиблінговими позиціями.

		Оцініть себе: на скільки Ви довірлива людина сьогодні			
		Більше недовірлива, ніж довірлива	50X50%	Більше довірлива, ніж недовірлива	Досить довірлива
Сиблінгова позиція	Молодша дитина	27,27%	36,36%	27,27%	9,09%
	Середня дитина	33,33%	66,66%	0%	0%
	Старша дитина	20%	20%	30%	30%
	Єдина дитина	38,46%	38,46%	23,07%	0%

В авторській анкеті в дослідженні, також було відкрите питання, в якому респонденти мали самостійно надати визначення поняттю довіри. Аналіз відкритих відповідей респондентів здійснювався поетапно за методом якісного контент-аналізу, з урахуванням сиблінгової позиції респондента. Алгоритм опрацювання був наступним:

На першому етапі ми здійснили первинне читання усіх відкритих відповідей респондентів на запитання: «Довіра — це...» з метою загального розуміння смислового змісту та інтонацій відповідей. Після чого кожна відповідь була проаналізована на наявність ключових понять, що відображають прояви довіри. У разі потреби одна відповідь могла бути розділена на кілька смислових одиниць.

На основі повторюваних смислових тем було виокремлено кілька узагальнених категорій, які відображають найбільш типові уявлення про феномен довіри. У нашому випадку це були такі категорії:

- Довіра як безпека та прийняття;
- Довіра як впевненість у надійності іншого;
- Довіра як взаємність;
- Інші трактування (занадто узагальнені, метафоричні, такі що складно було б об'єктивно інтерпретувати).

Кожну відповідь було віднесено до однієї (інколи кількох) категорій відповідно до її змісту. Усі відповіді фіксувалися із зазначенням сиблінгової позиції респондента.

У межах кожної категорії було здійснено кількісний підрахунок відповідей загалом та з розподілом за сиблінговими групами: молодша, середня, старша та єдина дитина.

Було отримано наступні результати (табл. 2.12).

Таблиця 2.12.

Відповіді респондентів до питання: Я вважаю, що довіра - це....(Продовжіть будь ласка, думку) розподілені по категоріям за сиблінговою групою і змістом методом контент-аналізу

Категорія визначення довіри	Молодші діти(n=11)	Середні діти(n=6)	Старші діти(n=7)	Єдині діти(n=13)
1. Почуття безпеки, прийняття, можливість бути собою	5 відповідей (45,45%)	2 відповіді (33,33%)	1 відповідь (14,28%)	4 відповіді (30,76%)
2. Надійність, впевненість, відповідальність іншого	2 відповіді (18,18%)	1 відповідь (16,16%)	3 відповіді (42,85%)	6 відповідей (46,15%)
3. Взаємність, відкритість, чесність у стосунках	4 відповіді (36,36%)	2 відповіді (33,33%)	1 відповідь (14,28%)	3 відповіді (23,07%)
4. Інші визначення, метафори, абстрактні формулювання		1 відповідь (16,16%)	2 відповіді (28,57%)	

Отримані дані свідчать про те, що сиблінгова позиція респондентів має певний вплив на характер та особливості проявів довіри. Найпоширенішими стали три основні категорії — почуття безпеки й прийняття, надійність іншої людини та взаємність у стосунках. Також незначна частка відповідей була представлена абстрактними метафоричними визначеннями.

Молодші діти найчастіше ототожнюють прояв довіри з почуттям безпеки, прийняттям і можливістю бути собою (45,45%), що, ймовірно, зумовлено їхньою потребою у стабільному емоційному середовищі. При цьому значна частина відповідей (36,36%) стосувалася взаємності у стосунках, відкритості й чесності, що вказує на важливість для них підтримуючих і теплих соціальних зв'язків. Лише 18,18% респондентів цієї групи акцентували на надійності та відповідальності іншої особи як основі довіри. Це може свідчити про ще не повністю сформовану потребу в опорі на іншу людину як на стабільне джерело допомоги.

Середні діти демонструють доволі рівномірний розподіл по двох категоріях: по 33,33% респондентів зазначили ознаки почуття безпеки, взаємності. Така структура відповідей може бути пов'язана зі специфікою їхнього положення в сім'ї — необхідністю балансувати між старшими й

молодшими, що розвиває гнучке й багатогранне уявлення про довіру. Водночас 16,16% середніх дітей надали абстрактні визначення, що може вказувати на рефлексивний підхід до цієї теми.

Старші діти найчастіше ототожнюють довіру з надійністю та відповідальністю (42,85%), що узгоджується з роллю старших у родині як тих, на кого часто покладаються. Порівняно рідше довіра асоціюється з почуттям безпеки (14,28%) чи взаємністю (14,28%), що може свідчити про домінування функціонального (а не емоційного) виміру довіри у їхньому досвіді. Водночас саме в цій групі виявлено найбільший відсоток абстрактних, метафоричних формулювань (28,57%), що може вказувати на більш концептуальний підхід до осмислення феномену.

Єдині діти найчастіше розуміють довіру як впевненість у надійності, чесності та відповідальності іншої особи (46,15%), що, ймовірно, зумовлено меншою кількістю досвіду безпосередньої міжсиблінгової взаємодії. 30,76% респондентів з цієї групи пов'язують довіру з почуттям безпеки, ще 23,07% — із взаємністю у стосунках. Це може свідчити про потребу у чітких і надійних взаєминах поза межами сім'ї, які компенсують брак досвіду побудови довіри у межах сиблінгової підсистеми.

Таким чином, можна зробити висновок, що характер змістового уявлення про прояви довіри значною мірою залежить від сиблінгової позиції. Старші та єдині діти орієнтовані на функціональні характеристики довіри (надійність, відповідальність), тоді як молодші — більше на емоційно-безпековий аспект, а середні — демонструють найбільш збалансовану картину.

За результатами та аналізом проведеного дослідження, можемо винести рекомендації, щоб максимально знизити різницю в проявах довіри у осіб з різними сиблінговими позиціями.

2.3. Психологічні рекомендації щодо розвитку довіри

Довіра є фундаментальним компонентом міжособистісної взаємодії, яка визначає якість соціальних зв'язків, рівень психологічного комфорту та ефективність спілкування. На підставі емпіричних даних, отриманих у межах проведеного дослідження, нами було виявлено, що респонденти найчастіше ототожнюють довіру з чесністю, щирістю, безумовною підтримкою та стабільністю у стосунках. Водночас простежується виражена тенденція до самотійного подолання життєвих труднощів і небажання залучати інших у ситуації особистісної кризи.

Такі результати дозволяють припустити існування певного розриву між уявленнями про довіру як соціальну цінність і практичними моделями поведінки у стресових ситуаціях. Це, своєю чергою, може свідчити про недостатній рівень навичок відкритої комунікації, внутрішньої рефлексії або досвід емоційної вразливості, що не був прийнятий у попередніх соціальних контекстах.

Міжособистісна довіра є невід'ємною складовою будь-якої форми людського спілкування. Аналізуючи підходи дослідників, що вивчали різні аспекти міжособистісної взаємодії, І. Балущий підкреслює наявність прямого взаємозв'язку між рівнем розвитку стосунків і ступенем довіри між їх учасниками: чим глибшими є міжособистісні відносини, тим вищий рівень довіри, що їх супроводжує, і навпаки — підвищення рівня довіри сприяє поглибленню самих взаємин. У цьому контексті довіра розглядається як ключовий чинник формування спільності «Ми», що забезпечує налагодження стабільних зв'язків між людьми, незалежно від характеру їхньої взаємодії — спільної діяльності, вирішення завдань або повсякденного спілкування [7].

Процес формування довіри до іншої людини невід'ємно пов'язаний із генезою міжособистісних відносин. Перший рівень міжособистісної довіри залежить від суб'єктних і об'єктних чинників та характеризується аналізом доступних для сприйняття соціально-психологічних характеристик партнерів із взаємодії, формуванням раціональної та емоційної готовності до

здійснення довірчих дій. Другий рівень у структурі довіри буде залежати від контекстуальних і ситуативних чинників. На третьому рівні відбувається оцінювання дій людини, що виправдовує або не виправдовує довіру. Велике значення водночас має правильна причинна інтерпретація поведінки об'єкта довіри суб'єктом [7].

Враховуючи емпіричні результати дослідження, доцільно сформувати систему психологічних рекомендацій, спрямованих на розвиток довіри як емоційно-когнітивної установки, що підтримує ефективну соціальну адаптацію та особистісне благополуччя.

З огляду на виявлену тенденцію уникання звернення по підтримку у складних життєвих ситуаціях, першочерговим завданням є формування навичок емоційного самовираження. Це включає практики усвідомлення й вербалізації власних почуттів, рефлексію над емоційним станом, а також опрацювання уявлень про силу вразливості. Корисними є тренінги з розвитку емоційного інтелекту, групи підтримки, консультації з психологом у безпечному середовищі [20].

Вміння вести діалог, висловлювати очікування і особисті кордони, реагувати на зворотний зв'язок є також критично важливими компонентами довіри у міжособистісному просторі. Рекомендується впроваджувати програми розвитку асертивної поведінки, активного слухання, емпатійного зворотного зв'язку. Це дозволяє не лише будувати довірчі відносини, а й знижувати ризик міжособистісних непорозумінь [23].

У дослідженні не було виявлено різких відмінностей у рівні довіри до себе між сиблінговими групами, однак для всіх учасників важливо розвивати усвідомленість власних потреб, переконань, прав та можливостей. Практики, пов'язані з тілесною саморефлексією, щоденниковими техніками, роботою з "Я-образом", сприяють зміцненню базової впевненості та самоцінності.

Зважаючи на отримані дані щодо підвищеної довіри до світу у єдиних дітей та нижчих показників у середніх, доцільно впроваджувати індивідуалізовані підходи до підтримки дитини в сім'ї. Середнім дітям

важливо давати простір для самовираження, не знецінюючи їх на тлі старших або молодших. Єдиним — навчати соціальної гнучкості, емоційної взаємності, уникання надмірного перфекціонізму.

Для розвитку базової довіри важливими є досвід прийняття, стабільності та передбачуваності. Це стосується як дитячого, так і дорослого соціуму. Рекомендовано створювати простори, де спілкування будується на принципах взаємоповаги, конфіденційності, відкритості, що формують у суб'єкта відчуття належності до колективу та безпеки бути собою.

Висновки до другого розділу

У межах емпіричного дослідження було проведено вивчення особливостей прояву довіри у респондентів з різними сиблінговими позиціями (молодші, середні, старші та єдині діти).

Отримані результати показали, що усі групи досліджуваних (особи з позицією єдиної, молодшої, середньої та старшої дитини) перебувають у межах середнього рівня довіри, однак незначні варіативності все ж простежуються. Найвищі середні показники довіри до світу зафіксовано у респондентів з позицією єдиної дитини, тоді як найнижчі — у середніх дітей. Хоча статистично значущі відмінності за цим показником виявлені не були, виявлена тенденція дозволяє припустити можливий вплив сиблінгової позиції на становлення базової довіри до світу.

Рівень довіри до інших людей також не показав істотних міжгрупових відмінностей. Це свідчить про те, що міжособистісна довіра може формуватися під впливом інших факторів, зокрема, стилю батьківського виховання, досвіду прихильності, якості комунікативного оточення тощо, а не лише сиблінгової позиції.

Показники довіри до себе були найстабільнішими серед усіх трьох складників, що може свідчити про відносну однорідність вибірки або універсальність механізмів формування самоцінності незалежно від

положення дитини в родинній структурі. Усі групи продемонстрували схожі результати, які вклалися в межі середнього рівня.

Було виявлено, що феномен довіри проявляється в таких індикаторах як чесність, стабільність, відкритість та безумовна підтримка. Одночасно виявилася тенденція до зосередженості на собі у стресових ситуаціях — більшість респондентів обирали відповідь «довіряю собі», як у буденних обставинах, так і в критичних. Це дозволило зробити припущення про можливу недовіру до соціального середовища або недостатньо сформовану готовність до емоційної відкритості у міжособистісних зв'язках.

Загалом результати дослідження дали підстави стверджувати, що довіра є багатовимірним психологічним конструктом, який формується під впливом як індивідуального досвіду, так і соціального контексту. Сиблінгова позиція, попри відсутність статистично значущої різниці, увиразнює певні якісні особливі аспекти прояву довіри особистості.

ВИСНОВКИ

У ході виконання представленого дослідження, нами було здійснено комплексний аналіз феномена довіри як багатовимірної психологічної конструкції, що має глибоке значення для соціального функціонування особистості.

Довіра не є уніфікованим конструктом — вона має різні рівні прояву: індивідуальний (довіра до себе), міжособистісний (довіра до інших людей), соціальний або інституційний (довіра до суспільства, світу загалом). Було розглянуто чинники, що впливають на формування довіри, зокрема тип прив'язаності, стиль виховання, досвід емоційної взаємодії в родині, контекст соціалізації та особливо сиблінгову позицію як один із важливих мікросоціальних модераторів.

На емпіричному етапі дослідження ми дослідили три прояви довіри: до світу, до інших людей і до себе (зокрема, у респондентів із різними сиблінговими позиціями (молодші, середні, старші та єдині діти). Результати засвідчили, що суттєвих статистично значущих відмінностей в індикаторах окресленого феномена між вищезгаданими групами досліджуваних не виявлено, однак спостерігається тенденція до зростання рівня базової довіри до світу серед єдиних дітей. Це, на нашу думку, може бути пов'язано з індивідуалізованою траєкторією батьківського впливу та відсутністю конкуренції між сиблінгами в межах батьківської сім'ї. Водночас у середніх дітей зафіксовано нижчі показники прояву базової довіри, що може бути наслідком того, що це позиція з найбільшою дифузністю в родинній структурі.

Нині феномен довіри найчастіше проявляється й асоціюється з чесністю, щирістю, стабільністю стосунків та безумовною підтримкою. Більшість респондентів висловлювали схильність покладатися на самих себе в критичних ситуаціях, що може свідчити про знижену готовність до емоційної відкритості або відсутність навичок ефективної взаємодії в

ситуаціях уразливості. Такий результат, на нашу думку, може бути наслідком попереднього досвіду соціальних контактів, стилю прив'язаності або набутих форм психологічного захисту.

Таким чином, довіра постає як базове особистісне утворення, яке не лише визначає якість міжособистісних стосунків, а й пов'язане з механізмами емоційної регуляції, соціального функціонування, самооцінки та адаптивності. Хоча у рамках нашого дослідження не було виявлено статистично достовірних відмінностей у проявах довіри залежно від сиблінгової позиції респондентів, отримані тенденції вказують на необхідність подальшого дослідження представленої теми: із залученням більшої за обсягом вибірки, контекстуальних змінних та якісного глибшого аналізу досвіду взаємодії в сімейній підсистемі (зокрема, стать, різниця у віці, повна-неповна сім'я тощо).

Практична цінність роботи полягає в тому, що результати можуть бути використані в психологічному консультуванні, профілактиці емоційної відстороненості, побудові ефективної комунікації в сім'ї та освітньому середовищі. Запропоновані рекомендації створюють підґрунтя для розвитку довіри як ресурсу особистісного зростання, психоемоційного добробуту та соціальної стабільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Взаємини між дітьми в сім'ї (сіблінгові відносини). *Stud.* URL: https://stud.com.ua/152222/psihologiya/vzayemini_ditmi_simyi_siblingovogo_vidnosini.
2. Вплив батьківського виховання на психологічне благополуччя дитини. *Psychologist.* URL: <https://psychologist.com.ua/rol-batkiv-u-formuvanni-psixologichnogo-blagopoluchchya-ditini-vazhlivist-vplivu-batkivskogo-vixovannya/>.
3. Докторова Д. С. Теоретичні підходи до розуміння поняття «довіра». *Sociological studios.* 2018. № 1(4). С. 50–62. URL: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2014-01-50-62>.
4. Дребот О. Особливості проявів соціальної довіри в міжособистісному та професійному спілкуванні студентів технікуму : Магістерська робота. Чернівці, 2022.
5. Кадебська Е., Фаловська І. Соціальна роль сім'ї як системи та її структурна характеристика. *Наукові праці міжрегіональної академії управління персоналом. психологія.* 2023. № 1(57). С. 18–23. URL: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2023.1.3>.
6. Кульчицька А. В. Соціально-психологічні особливості взаємозв'язку ціннісних орієнтацій та довіри до реклами. *Психологічні перспективи.* 2014. Вип. 23. С. 159–168.
7. Лисенко Д. П. Психологічні особливості формування довіри в міжособистісних відносинах. *Теорія і практика сучасної психології.* 2019. Т. 4, № 1. С. 135–139. URL: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.4-1.25>.
8. Мартинюк О. І. Довіра як показник морально-психологічного стану суспільства. *Українське суспільство: десять років незалежності (соціологічний моніторинг та коментар науковців).* 2001. С. 460–475.
9. Психологія сім'ї : навч. посіб. / ред. В. М. Поліщук. Суми : Універ. кн., 2009. 267 с.

10. Савченко О. В., Петренко В. В., Тімакова А. В. «Методика довіри / недовіри особистості до світу, до інших людей, до себе» (А. Купрейченко): україномовна адаптація, валідизація та стандартизація. *Науковий вісник ужгородського національного університету. серія: психологія*. 2023. № 5. С. 16–27. URL: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.5.3>
11. Теорія прив'язаності. Типи прив'язаності. *Накупіло*. URL: <https://nakupilo.ua/novyny/teoriiia-pryviazanosti-typy-pryviazanosti/>
12. Федоришин Г. М. Психологічні проблеми сімейного виховання : навч. посіб. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 224 с.
13. Федоришин Г. Сиблінгова позиція як предмет психологічного аналізу. *Наукові конференції*. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/3154>.
14. Феномен довіри: теоретичне осмислення проблеми. *INFORUM.IN.UA - наукові інтернет-конференції*. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/25/79/595>
15. Чайка Г. В. Довіра як ключовий компонент психічного здоров'я. *Загальна психологія. Історія психології*. Т. 33, № 2022. URL: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.1/05>.
16. Шевченко С. В. Психологічні особливості розвитку довіри до себе у майбутніх психологів : дис. ... канд. психол. наук : 053. Київ, 2018. 242 с.
17. Bowlby J. Attachment and loss. London : Hogarth Press, 1980.
18. Erikson E. H. Identity, youth, and crisis. New York : W. W. Norton, 1968. 336 p.
19. Fukuyama F. Trust: the social virtues and the creation of prosperity. Free Press, 1996. 480 p.
20. Goleman D. Emotional intelligence: why it can matter more than IQ. Bantam, 1997. 368 p.
21. Kryva N. L. Peculiarities of expression of preliminary child's trust To social environment. *Theory and practice of modern psychology*. 2019. Vol. 5, no. 2. P. 83–87. URL: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.5-2.15>.

22. Personality theories: basic assumptions, research, and applications, 3rd ed / ed. by H. L. A, Z. D. J. 3rd ed. Whitby, ON : McGraw-Hill, Inc, 1992. 603 p.
23. Rogers C. On becoming a person. Little, Brown Book Group Limited, 2011.

ДОДАТКИ

Додаток А

«Методика довіри / недовіри особистості до світу, до інших людей, до себе» (А. Купрейченко, адаптація В. Петренко, О. Савченко)

Інструкція: Уважно прочитайте твердження і оцініть ступінь своєї згоди/незгоди з кожним з них.

Твердження	Не вірю	Скоріше не вірю	Складно визначити	Скоріше вірно	Вірно
1. Я довіряю своєму вмінню будувати взаємини із близькими людьми					
2. Об'єкти та явища навколишнього світу мене мало хвилюють					
3. Я довіряю своєму вмінню відрізняти «хороше» від «поганого»					
4. Навколишній світ є для мене джерелом небезпеки					
5. Я довіряю своєму вмінню орієнтуватися в критичній ситуації					
6. Якщо не встежиш – люди скористаються твоєю перевагою					
7. Я довіряю своєму вмінню прогнозувати вчинки інших людей					

8. Варто бути дуже обережним, коли маєш справу з людьми					
9. Ніхто не має наміру брати на себе відповідальність за те, що з тобою станеться, хоча бачать, до чого все йде					
10. Я довіряю своєму вмінню поступитися, якщо необхідно					
11. Я довіряю своєму вмінню визнавати свої помилки					
12. Інші люди кажуть, що від навколишнього світу не слід очікувати чогось хорошого					

Текст авторської анкети

1. Я особисто довіряю продукту штучного інтелекту.
  - Зовсім не згоден (1)
  - Скоріше не згоден (2)
  - Важко сказати/нейтрально (3)
  - Скоріше згоден (4)
  - Повністю згоден (5)
2. У сучасному світі я найбільше довіряю:
  - Собі (1)
  - Світу загалом (2)
  - Найближчому оточенню людей (3)
  - Людям загалом (4)
  - Технологіям (наприклад, штучному інтелекту тощо) (5)
  - Домашньому улюбленцю (6)
  - Інше (7)
3. У критичній ситуації мені найлегше довіритися:
  - Собі (1)
  - Найближчому колу рідних і близьких людей (2)
  - Фахівцю (психологу, лікарю тощо) (3)
  - Світу загалом (4)
  - Домашньому улюбленцю (5)
4. Що для Вас є найкращим аргументом прояву довіри в стосунках між людьми?
  - Чесність і щирість у спілкуванні (1)
  - Готовність завжди допомогти у критичній ситуації (2)
  - Безумовна підтримка і завжди обрання Вашої позиції (3)
  - Стабільність і передбачуваність у стосунках (4)
  - Відсутність секретів і таємниць (5)
  - Інше (6)

5. Я прислухаюся до власної інтуїції та передчуття

- Ніколи (1)
- Інколи (2)
- Часто (3)
- Завжди (4)

6. Я вважаю, що довіра - це....(Продовжіть будь ласка, думку)

7. Оцініть себе: на скільки Ви довірлива людина сьогодні

- 1 - недовірлива
- 2 - більше недовірлива, ніж довірлива
- 3 - 50X50%
- 4 - більше довірлива, ніж недовірлива
- 5 - досить довірлива

**Відповіді респондентів до питання: Я вважаю, що довіра - це....(
Продовжіть будь ласка, думку)**

Єдині діти:

Почуття безпеки, прийняття, можливість бути собою	основа не лише стосунків з найближчими людьми, а й, насамперед, з собою;
	довіра - це коли не страшно показати себе справжнього і не боїшся за це осуду, бо людина тебе прийме;
	місцями слабкість;
	можливість висловлювати думки без страху бути не прийнятим;
Надійність, впевненість, відповідальність іншої людини	повна впевненість в людині;
	впевненість і готовність покластись на іншого;
	прийнятті інформації, як такої що є повноцінною, правдивою і не суперечливою;
	безумовна впевненість; можливість покластись на іншу людину; підтримка; відсутність переживань і негативних думок;
	бути впевненим, що людина не покине за будь-яких обставин;
	коли ти можеш понадіятися на людину, розказати свої плани, секрети, таємниці;
Взаємність, відкритість, чесність у	коли люди не приховують нічого

стосунках	один від одного;
	розуміння одне одного;
	коли у людей немає жодних таємниць у стосунках між ними;

Молодші діти:

Почуття безпеки, прийняття, можливість бути собою	вміння почуватися безпечно в компанії чогось/когось;
	не боятися бути собою поруч з близькими
	не боятись осуду, дозволяти собі бути слабким;
	Коли ти можеш щиро та чесно сказати, що ти думаєш і тебе не засудять. Тебе вислухають;
	висловлювати власні страхи, бажання, почуття та переживання без страху осуду;
Надійність, впевненість, відповідальність іншої людини	довіра — це впевненість у надійності, чесності, добрих намірах або компетентності іншої людини, групи чи навіть системи;
	впевненість у тому, що, в будь якому випадку, буде найсприятливіший результат;
Взаємність, відкритість, чесність у стосунках	відсутність будь яких бар'єрів у спілкуванні;
	Усвідомлення та чесна позиції між

	двома чи більше людей;
	відкритість людини до мене, завжди згода на допомогу від мене, чесність;
	сподівання на щирість іншої людини.

Середні діти:

Почуття безпеки, прийняття, можливість бути собою	коли поряд з людиною спокійно;
	впевненість в людині, можливість бути собою, щирою і відкритою поряд із цією людиною, почуття безпеки і неосудного прийняття;
Надійність, впевненість, відповідальність іншої людини	можливість завжди покластися на когось;
Взаємність, відкритість, чесність у стосунках	відкритість до найближчих людей;
	це коли ти можеш розповісти або доручити комусь те, що зазвичай краще зробив би сам;
Інші визначення, метафори, абстрактні формулювання	вміння довіряти;

Старші діти:

Почуття безпеки, прийняття, можливість бути собою	відчуття безпеки поряд з людиною, можливість бути собою;
Надійність, впевненість, відповідальність іншої людини	коли відповідаєш за свої слова і це доведено діями;
	коли ти можеш розповідати іншій людині будь-яку інформацію;
	Впевненість в тому, що людина дотримається своїх слів; коли не

	боїшся покладатися на когось
Взаємність, відкритість, чесність у стосунках	розділення різних життєвих ситуацій без недомовленостей;
Інші визначення, метафори, абстрактні формулювання	ключ до гармонійних стосунків;
	коли ти можеш залишити смаколик і його не з'їдять.

Розрахунок порівняння рівнів довіри між сиблінговими групами, проведений за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA)

ANOVA					
	Source	Sum of Squares	df	Mean Square	F
Довіра до себе	Between groups	15.288	3	5.096	1.178
	Within groups	155.858	36	4.330	
	Total	171.146	39		
	Corrected Total	160.570	39		
Довіра до інших	Between groups	16.075	3	5.358	1.514
	Within groups	128.883	36	3.580	
	Total	144.958	39		
	Corrected Total	142.808	39		
Довіра до інших і себе	Between groups	4.688	3	1.563	1.11
	Within groups	475.352	36	13.204	
	Total	480.040	39		
	Corrected Total	470.664	39		

Розрахунок порівняння рівнів довіри між сиблінговими групами, проведений за допомогою пост-хок аналізу (Bonferroni)

Рівні довіри		Рівні довіри		Рівні довіри	
Група	Рівень довіри	Група	Рівень довіри	Група	Рівень довіри
Група 1	1.000	Група 2	1.000	Група 3	1.000
	0.999	Група 2	0.999	Група 3	0.999
	0.998	Група 2	0.998	Група 3	0.998
	0.997	Група 2	0.997	Група 3	0.997
	0.996	Група 2	0.996	Група 3	0.996
	0.995	Група 2	0.995	Група 3	0.995
	0.994	Група 2	0.994	Група 3	0.994
	0.993	Група 2	0.993	Група 3	0.993
	0.992	Група 2	0.992	Група 3	0.992
	0.991	Група 2	0.991	Група 3	0.991
Група 2	1.000	Група 2	1.000	Група 3	1.000
	0.999	Група 2	0.999	Група 3	0.999
	0.998	Група 2	0.998	Група 3	0.998
	0.997	Група 2	0.997	Група 3	0.997
	0.996	Група 2	0.996	Група 3	0.996
	0.995	Група 2	0.995	Група 3	0.995
	0.994	Група 2	0.994	Група 3	0.994
	0.993	Група 2	0.993	Група 3	0.993
	0.992	Група 2	0.992	Група 3	0.992
	0.991	Група 2	0.991	Група 3	0.991
Група 3	1.000	Група 2	1.000	Група 3	1.000
	0.999	Група 2	0.999	Група 3	0.999
	0.998	Група 2	0.998	Група 3	0.998
	0.997	Група 2	0.997	Група 3	0.997
	0.996	Група 2	0.996	Група 3	0.996
	0.995	Група 2	0.995	Група 3	0.995
	0.994	Група 2	0.994	Група 3	0.994
	0.993	Група 2	0.993	Група 3	0.993
	0.992	Група 2	0.992	Група 3	0.992
	0.991	Група 2	0.991	Група 3	0.991